

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Het ontstaan van een pogrom in Gujarat

Berenschot, W.

Publication date

2009

Document Version

Final published version

Published in

Etnisch geweld: groepsconflict in de schaduw van de staat

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Berenschot, W. (2009). Het ontstaan van een pogrom in Gujarat. In W. Berenschot, & H. Schijf (Eds.), *Etnisch geweld: groepsconflict in de schaduw van de staat* (pp. 109-130). (Mens & maatschappij. Boekaflevering; No. 84). Amsterdam University Press.
<http://www.oopen.org/download?type=document&docid=341462>

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

Het ontstaan van een pogrom in Gujarat

Ward Berenschot

Op de vroege ochtend van 27 februari 2002 arriveert een volle sneltrein in Godhra, een stadje in de deelstaat Gujarat in West-India. Daar krijgt een aantal passagiers ruzie met de moslim-theeverkopers op het perron; de treinreizigers weigeren om voor hun thee te betalen en zij zouden de theeverkopers dwingen: 'Jai Shri Ram' (leve de god Ram) te zeggen. De spanning op het perron loopt zo hoog op dat de machinist besluit eerder te vertrekken. Maar zijn trein komt niet ver, snel na vertrek wordt aan de noodrem getrokken en de trein komt even buiten het station tot stilstand, waarna een menigte de trein met stenen bekogelt. Om nooit opgehelderde redenen vat het interieur van een van de wagons vlam. Het vuur grijpt zo snel om zich heen dat slechts een enkeling kan ontsnappen; 58 passagiers komen om.

Dit incident vormt de aanleiding voor een van de grootste gewelddadigste barstingen tussen hindoes en moslims sinds de onafhankelijkheid van India. In de trein zaten vooral *karsevaks*, hindoe-nationalistische activisten van de organisatie VHP. Uit protest tegen de dood van 'hun' activisten roept de VHP op tot een staking. De VHP – letterlijk 'wereld-hindoeraad' – is een religieuze organisatie die de 'bescherming en verspreiding van hindoe-waarden' beoogt en in Gujarat veel aanhangers heeft. Nieuws over de dood van de 58 passagiers verspreidt zich snel, mede doordat de VHP samen met belangrijke politici beweert dat moslims de wagon in brand hebben gestoken. In bijna alle grote steden, maar ook op het platteland, komen grote massa's mensen op de been. Menigten van soms duizenden aanwezigen trekken op naar kleinere, geïsoleerde buurten, waar de moslimbevolking zich nauwelijks kan verweren. Er ontvouwt zich een grootschalige antimoslimpogrom waarbij volgens officiële cijfers 970 hindoes en 254 moslims sterven en vele anderen op onvoorstelbaar brute wijze worden verkracht, verbrand of verminkt. Tegelijkertijd

worden de restaurants, winkels, fabriekjes, waterputten, riksja's en landbouwgrond van vooral moslims systematisch verwoest. Mensenrechtenorganisaties spreken van minstens 2000 doden. De economische schade wordt op bijna twee miljoen euro geschat. Aangezien het meeste geweld neerkwam op een gecoördineerde aanval door menigten hindoes samen met de politie op geïsoleerde moslimburgers, is het gerechtvaardigd om van een antimoslimpogrom te spreken.

De regering van Gujarat is direct betrokken bij de organisatie en uitvoering van de pogrom. De politie weigert niet alleen het geweld een halt toe te roepen; in veel plaatsen doet de politie zelfs actief mee aan de systematische aanval op de buurten waar moslims werken en wonen. Bedreigde moslims die de politie bellen, krijgen te horen dat 'we geen bevelen hebben om jullie te redden'. Veel ooggetuigen verklaren later dat zij hebben gezien hoe politici van de BJP, de hindoe-nationalistische partij, de menigtes aansporen. Zelfs ministers roepen op verschillende plaatsen menigtes op om 'moslims een lesje te leren'. Gujarats premier, Narendra Modi, zou de politie hebben opgedragen 'hindoes hun woede te laten uiten', en in de media verdedigt hij het geweld herhaaldelijk als een 'natuurlijke reactie' op de gebeurtenissen in Godhra.

Dit hoofdstuk bespreekt de rol die politici speelden bij het organiseren en aanzetten tot deze uitbarsting van geweld tussen hindoes en moslims in Gujarat. Het is vaak opgemerkt dat politici een belangrijke rol spelen bij het creëren van lokale spanningen en het uitlokken van geweld (Engineer, 1989; 1995). In de recente literatuur over Indiaas communaal geweld is er overeenstemming over hoe dit geweld geïnstigeerd wordt. Ondanks uiteenlopende, verklarende perspectieven richten de meeste recente publicaties zich op de manier waarop een aanleiding, zoals een religieuze processie, een lokale ruzie, een shockerende politieke gebeurtenis, gevolgen heeft in steden en buurten (Tambiah, 1996). Afhankelijk van de lokale politieke omstandigheden zal die gebeurtenis door politici worden aangegrepen om hun eigen (electorale) belangen te dienen (Wilkinson, 2004). De kans op communaal geweld lijkt het grootst in steden en regio's waar politici electoraal gewin kunnen halen bij spanningen op gemeenteniveau. In die gemeenten worden zij gesteund door netwerken van (extremistische) organisaties, zoals de VHP, de Bajrang Dal en de RSS, en individuen die zich bezighouden met het verspreiden van geruchten en het aanjagen van nieuwe spanningen (Brass, 2003). De leden van deze netwerken zijn erop gericht de spanningen tussen hindoes en moslim levend te houden door het verspreiden van een communale ideologie (Jaffrelot, 2003). Een klein incident kan al gauw geïnterpreteerd worden als een uiting van een breder communaal conflict. Als de activiteiten van deze netwerken niet geneutraliseerd worden door de politie of door de lokale gemeenschap van burgers (Varshney, 2002), kunnen politici

grote menigten op de been brengen om grootschalig etnisch geweld te plegen. Ik wil laten zien dat de capaciteit van politici om tot geweld aan te zetten samenhangt met de manier waarop politici op dagelijkse basis bemiddelen tussen gewone burgers en staatsinstellingen.

Bij zulk etnisch geweld moeten we niet te snel aannemen dat geweldplegers met een beetje alcohol en geld kunnen worden overgehaald om geweld te plegen tegen mensen die vaak hun burens zijn. Zich alleen richten op electorale redenen om tot geweld aan te zetten, zoals in veel van bovengenoemde literatuur gebeurt, is onvoldoende om te begrijpen waarom politici tijdens rellen kunnen rekenen op de medewerking van burgers die deze electorale motieven helemaal niet delen. Er zijn verklaringen voor geweld die de motieven van elites integreren met de motivatie van de 'gewone' geweldpleger (vergelijk Horowitz, 1985: 140; 2002). Daarbij is een beter begrip nodig van de manier waarop politici in staat zijn om in te spelen op de angsten, behoeftes en dromen van degenen die het daadwerkelijke geweld plegen.

Om het functioneren van politici in India te begrijpen is het belangrijk dat we de 'weberiaanse' associaties van het begrip rationele staat opzijzetten (Migdal, 2001). Want het monopolie van de Indiase staat op het gebruik van geweld is beperkt en zijn vermogen om beleid uit te voeren en wetten te handhaven begrensd. In de praktijk moet de staat zijn soevereiniteit delen met een groot aantal niet-staatelijke actoren (Blom Hansen, 2005), die een grote invloed hebben op de uiteindelijke uitvoering van overheidsbeleid en wetgeving. Politici kunnen via allerlei maatschappelijke instellingen invloed uitoefenen op het dagelijks functioneren van de overheidsbureaucratie (Fuller en Harris, 2001).

Staat en maatschappij worden gescheiden door een *blurred boundary* (Gupta, 1995) of een *spongiform interface* (Harriss-White, 2003), een scharniergebied dat wordt bevolkt door allerlei (politieke) tussenpersonen die hun status en inkomen ontleen aan hun vermogen om beleid in werking te stellen en aan het manipuleren van wetgeving ten gunste van hun cliënten. Vooral armere burgers maken gebruik van deze tussenpersonen, omdat zij moeite hebben om toegang te verkrijgen tot diensten die de staat te bieden heeft. Hun toegang tot gezondheidszorg, scholing en sanitaire voorzieningen is vaak niet zozeer gebaseerd op hun 'rechten' als staatsburger, als wel op hun vermogen om politieke tussenpersonen te bewegen om ambtenaren voor hen onder druk te zetten. Deze inspanning van politieke tussenpersonen is vaak gebaseerd op de impliciete belofte van een wederdienst, zoals steun bij verkiezingen. Vanwege de centrale rol die de uitruil tussen toegang tot staatsdiensten en electorale steun speelt in het functioneren van deze netwerken, zal ik deze netwerken in het vervolg patronagenetwerken noemen (zie Scott, 1972; Roniger, 1994; Chandra, 2004).

Het communale geweld in Gujarat is beter te begrijpen door zich te richten op het dagelijkse functioneren van deze patronagenetwerken. Deze lokale netwerken die toegang bieden tot de staat overlappen namelijk grotendeels de netwerken van personen die in 2002 betrokken waren bij het instigeren en organiseren van het etnisch geweld. De politiefunctionarissen, buurtleiders, politici, lokale criminelen en de activisten van hindoe-nationalistische organisaties die een prominente rol speelden, werken ook in het alledaagse leven met elkaar samen om een lucratieve toegang tot de overheid en haar diensten te verkrijgen, en te behouden. De motivatie van deze personen om deel te nemen aan het geweld kan daarom begrepen worden in het licht van de positie van dezelfde mensen in deze patronagenetwerken.

We kunnen deze wederzijdse afhankelijkheidsrelaties in het 'schemergebied' tussen staat en maatschappij zien als een *field of power* (Bourdieu, 1999), een arena waarin allerlei (politieke) tussenpersonen concurreren om controle over staatsmiddelen te verkrijgen. De verschillende strategieën die politici gebruiken, kunnen in navolging van Bourdieu (1991) gezien worden als een resultaat van hun perceptie van het politieke spel dat zij spelen. Het 'structureerende principe' van dit spel is de beperkte capaciteit van de staat om wetten te handhaven en zijn burgers een uniforme toegang tot overheidsdiensten te bieden. Als gevolg hangt het electorale, vaak ook financiële, succes van politici voor een groot deel samen met hun capaciteit om mensen een eigen toegang te bieden tot staatsmiddelen. Om die toegang tot staatsmiddelen te ontwikkelen en te behouden moeten (aspirant-)politici dus relaties onderhouden met allerlei andere politici, ambtenaren en buurtleiders, maar soms ook criminelen. Ik zal een aantal algemene kenmerken van hun afhankelijkheidsrelaties schetsen om vervolgens te betogen dat het deze afhankelijkheidsrelaties zijn die de mobilisatie voor geweld mogelijk maken (voor een verdere uitwerking zie Berenschot, 2009).

Om het argument aannemelijk te maken zal ik mij richten op de gebeurtenissen in de wijk Gomtipur in Ahmedabad, Gujarats grootste stad. Deze relatief arme wijk was het gewelddadig middelpunt tijdens de rellen van 2002. Veel bewoners van Gomtipur hadden in de voorafgaande decennia hun baan verloren door het instorten van Ahmedabads textielindustrie in de jaren tachtig. De buurt kent veel werkloosheid; bewoners die wel werk hebben, verdienen hun inkomen als riksjauffeurs, straatverkopers, bouwvakkers of fabrieksarbeiders. Gomtipur heeft een gemengde bevolking van vooral moslims en *dalits*. Dalits – ook wel onaanraakbaren of *harijans* genoemd – is de naam voor de kastgroepen die onderaan Indiaas complexe hiërarchie staan. Deze buurt werd begin 2002 geteisterd door terugkerende golven van geweld. Tijdens deze rellen speelde de lokale BJP-politicus Jitu Vaghela een prominente rol.

De analyse van deze gebeurtenissen is gebaseerd op mijn veldwerk dat tussen januari 2005 en mei 2006 plaats vond. Meer dan een jaar lang zijn de lokale politici en hun aanhang gevolgd in drie buurten (waaronder Gomtipur) in de stad Ahmedabad. Twee van die buurten hadden veel geweld gezien, zowel in 2002 als tijdens eerdere geweldsuitbarstingen in 1969, 1985, 1990 en 1992. Een derde buurt was, ondanks een vergelijkbare gemengde bevolkingssamenstelling, al die jaren vreedzaam gebleven. Tijdens het veldwerk woonde ik in deze buurten, terwijl ik langzaam toegang kreeg tot lokale politieke netwerken en zo hun dagelijks functioneren kon bestuderen.

2. De productie van geweld

Gomtipur was een van de vele buurten waar het incident met de trein in Godhra explodeerde als een clusterbom. Soms bestond het geweld uit een botsing tussen hindoe- en moslimmenigten, maar het waren vooral grote menigten hindoes die samen met de lokale politie geïsoleerde moslimburgers aanvielen. De aanvallen waren schokkend wreed en vooral vrouwen werden het slachtoffer van verminking, marteling en verkrachting. In plaats van de slachtoffers te beschermen droeg de politie vaak actief bij aan het geweld door te schieten op de inwoners van de aangevallen buurten. Van de 29 mensen die volgens politiestatistieken tussen 28 februari en 22 april 2002 omkwamen in Gomtipur en twee aangrenzende buurten, stierven zestien mensen door politiekogels. Van de 29 doden waren er twee hindoe en 22 moslim (vijf onbekend).

Gedurende deze weken wist de lokale BJP-politicus Jitu Vaghela zich te onderscheiden. Hij hield antimoslimtoespraken in de wijkjes waar *dalits* woonden en hij voerde verschillende aanvallen op moslimburgers aan. Getuigen zagen hem menigtes aansporen om huizen van moslims in brand te steken en volgens veel lokale moslims is hij verantwoordelijk voor de moord op verscheidene bewoners. Op 31 maart arresteerde de politie hem wegens het aanzetten tot geweld. Op dat moment was hij een relatief onbelangrijke politicus; hij had in 2000 de gemeenteraadsverkiezingen verloren. Maar zijn toespraken, zijn rol tijdens de rellen en zijn arrestatie maakten hem beroemd. Grote groepen aanhangers gingen voor het politiebureau demonstreren voor zijn vrijlating. Toen hij na 108 dagen in de gevangenis te hebben gezeten, werd vrijgelaten was hij veranderd in een lokale held. Zes maanden later won hij de verkiezingen voor een zetel in het staatsparlement.

Het geweld in Gujarat was niet slechts, zoals Gujarats premier Narendra Modi had betoogd, een 'spontane reactie' op de brand in de treinwagon in Godhra. De getuigenissen van betrokkenen bij het geweld in Gomtipur suggereren dat het geweld was gepland en georganiseerd door

een relatief kleine groep mensen. Een goed voorbeeld zijn de ervaringen van Akashbhai, een prominente leider in de buurt. Na de eerste weken van geweld besloot hij dat het tijd was om actie te ondernemen. Een buurjongen was overleden nadat een zelfgemaakte bom op zijn hoofd was ontploft. Akashbhai besloot politieke leiders te verzoeken zijn buurt beter te beschermen.

De situatie was erg gespannen. Het was tegen mijn principes, maar ik dacht dat als de atmosfeer nog verder verslechtert, dan hebben de mensen in mijn buurt geen wapens, zelfs geen stok. Ik ging naar de mensen van de BJP en ik vroeg: 'Als er hier 's nachts rellen zijn, wat hebben jullie gedaan om onze veiligheid te garanderen?' Daarna brachten deze mensen me naar plaatsen waar wapens gekocht konden worden. We gingen daar in het geheim naar toe, terwijl de rellen gaande waren. Op die plekken zag ik gemeenteraadsleden, een parlamentslid, MLA's [leden van staatsparlement, WB] en zelfs religieuze leiders. Als ik mijn principes niet opzij had gezet, had ik dit alles niet ontdekt.

Een andere bewoner van Gomtipur observeerde het volgende.

Aan beide zijden gaat het maar om vijf procent [die het daadwerkelijke geweld pleegt, WB]. Tijdens de rellen kon ik dit goed zien vanaf het terras van een hoog gebouw. In het begin van de rellen waren er alleen wat 'antisociale' elementen en een paar VHP-werkers. Samen met een groepje naïeve jongeren, ongeveer 25-50 mensen. De VHP-werkers gaven hen wapens, ze geven hen geld en *masala* [tabak]. Ze lieten hen veel alcohol drinken. Dan ging dat groepje roepend de buurt rond. 'Ze komen eraan, ze zullen ons doden, ze gaan dit doen, ze gaan dat doen!' Die vijftig mensen bleven zo door de buurt rondgaan. De rest voelde angst; wat konden we doen als we echt aangevallen werden? Ik geloof dus dat het maar een kleine groep is die geweld pleegde. Aan beide kanten. De rest van de mensenmenigte was alleen maar bang.

Achter de uitbraak van ogenschijnlijk impulsief geweld ging planning en organisatie schuil; het geweld was niet alleen het product van emoties als woede en angst, maar ook het product van een complexe coördinatie tussen allerlei lokale actoren die op verschillende manieren het geweld mogelijk maakten. Op basis van de waarnemingen van deelnemers en toeschouwers kan een zekere taakverdeling onderscheiden worden. Bewoners van Gomtipur herinnerden zich bijvoorbeeld hoe de aanhangers van politieke partijen en hindoe-nationalistische organisaties bijeenkomsten in hun buurt organiseerden.

Er zijn een paar buurtwerkers hier [leden van hindoe-nationalistische organisaties als de VHP of de RSS, WB]; zij brachten mensen samen in hun huizen. De bewoners en burens van een dergelijk buurtwerker werden uitgenodigd voor een *meeting*, zogenaamd voor *cha-pani* [gezamenlijk theedrinken, WB]. Daar zeiden ze dat hun leiders zullen helpen, en dat ze de politie onder druk zullen zetten [om hen te beschermen tijdens de rellen, WB]. Ze zeggen dat in ons *Hindustan* onze zussen en dochters worden lastiggevalen, dat ze [moslims] het vlees van koeien eten, dat ze verblijven in *Hindustan* op onze kosten, terwijl ze ons onder druk zetten. Op deze manier kwamen de leiders [naar ons toe] om mensen aan te zetten tot geweld.

Een andere bewoner beschreef deze besloten bijeenkomsten als volgt: 'Mensen worden bang gemaakt door toespraken "achter het gordijn" tegen moslims. De leiders lieten twintig aanhangers een menigte bijebrengen en dan hielden ze hun toespraken.' De stroom van geruchten en vooroordelen in zulke toespraken creëerden een atmosfeer die de uiteindelijke mobilisatie voor geweld mogelijk maakten. Mede doordat de sprekers lokaal als leider werden gezien, konden hun woorden spanningen tussen hindoes en moslims aanwakkeren en het gebruik van geweld legitimeren.

Maar zelfs in de atmosfeer gecreëerd door deze buurtbijeenkomsten was een zekere organisatiegraad nodig om mensen uiteindelijk daadwerkelijk tot geweld aan te zetten. Veel energie en geld werd besteed aan het mobiliseren en aansporen van mensenmenigten. Volgens een buurtleider werden de geweldsplegers als volgt geworven. 'De mensen van de RSS, de VHP en Durga Vahini [vrouwenorganisatie van de VHP, WB] gaan eerst de buurt rond om mensen te vinden. Ze vinden uit welke mensen drinken en wie dringend geld nodig hebben. Ze maken contact met zulke mensen in twee groepen. De ene groep gaf het geld en de andere groep spoorde ze aan tot geweld. Dat kon tijdens rellen duidelijk gezien worden.'

Sommige aspecten van deze oproepen waren erg zichtbaar. In heel Gujarat getuigden slachtoffers dat de mensenmenigten die hen aanvielen werden aangevoerd door (BJP-)politici en aanhangers van de RSS, de VHP en de Bajrang Dal. Al deze organisaties vormden een onderdeel van de *sangh parivar*, de 'familie' van hindoe-nationalistische organisaties die in verschillende sferen van het openbare leven 'hindoe-waarden' verdedigen en die in Gujarat erg veel aanhang hebben. Politici van verschillend statuut - van staatsministers tot lokale partijactivisten - spoorden menigten aan om tot actie over te gaan. Maar, zoals de getuigenissen van bewoners van Gomtipur aangeven, hun bijdrage aan het geweld bestond

niet alleen uit toespraken. De geweldplegers kregen geld, alcohol en tabak, zowel om hen te motiveren als om het plegen van geweld makkelijker te maken. Informanten beschreven hoe politieke werkers alcoholhandelaren benaderden met stapels geld. Deze handelaren werden gevraagd om mensen van grote hoeveelheden alcohol te voorzien. Nadat mensen op deze wijzen waren gerekruteerd, werden ze vaak in vrachtwagens van de ene locatie naar de andere vervoerd.

De rekrutering beperkte zich niet tot arme dronkelappen. Politici en hun werkers gingen ook langs bij mensen die in de buurt bekend stonden wegens hun capaciteit geweld te plegen. Van deze lokale *goondas* ('criminelen') werd verwacht dat ze de menigten van aanvallers zouden aanvoeren. Volgens getuigen gebruikten politici deze lokale criminelen ook om geweld uit te lokken: 'ze zorgen dat één iemand gedood werd, zodat de andere gemeenschap woedend was. Dan gaven ze hun communale toespraken, wat de moslims op hun beurt boos maakte, zodat die een tegenaanval begonnen.' Dit zijn de observaties van een lokale slijter (een verboden beroep in Gujarat) over de samenwerking tussen *goondas* en politici tijdens de rellen.

De politieke leiders ontmoetten ze [de *goondas*] vooraf [aan de rellen]. 's Nachts vroegen ze hen bij hun thuis te komen. [Tijdens de rellen] werd een dergelijk bijeenkomst gehouden in de *chali* [buurt] naast de mijne, een VHP-meeting met alle *goondas* van de buurt. De politici benaderden niemand zelf direct; bijvoorbeeld de werkers van Durga Vahini benaderden de vrouwen en de VHP-werkers namen contact op met de mannen. Dus verschillende mensen benaderden verschillende mensen en zij gaven alle informatie door aan de het gemeenteraadslid en de MLA. Pas als iemand verwond of gedood was, trad het gemeenteraadslid of de MLA naar voren om mensen tot geweld aan te sporen.

Verschillende commentatoren hebben opgemerkt dat lokale *goondas* een belangrijke rol speelden tijdens rellen (zie bijvoorbeeld Brass, 2003: 168). Vaak is betoogd dat 'without a nexus between politicians and criminals, big riots are highly improbable' (Varshney, 2002: 47). Lokale criminelen spelen een prominente rol tijdens de rellen; zij behoorden vaak tot de kleine groep die het daadwerkelijke geweld pleegden. De meeste mensen in gewelddadige menigten doen slechts mee uit nieuwsgierigheid naar het spektakel; lang niet iedereen durft daadwerkelijk geweld te plegen. Zoals een informant opmerkte: 'Gewone mensen kunnen geen wapens gebruiken. Maar als antisociale elementen [criminelen, WB] mee gaan doen, dan neemt hun kracht toe. Zij geloven dat deze mensen niet bang zijn om te sterven. Dus het publiek volgt hen, en de *dadas* [criminelen, *goondas*] gaan voorop.'

Een verdere stimulering van het zelfvertrouwen van de geweldplegers was de impliciete en soms expliciete steun van de politici. In de woorden van een slagzin die tijdens de rellen op muren werd geschreven: '*andar ki bat hai, police hamre saath hai*' ('dit is insiders informatie, de politici steunen ons'). De politie speelde een dubieuze rol in geheel Gujarat, maar in Gomitpur bood de politie de gewelddadige menigten bijzonder actieve ondersteuning. De politie weigerde niet alleen om de rellen te stoppen, politieagenten participeerden vaak in de aanvallen op moslimbuurten, door daar te schieten, benzine uit te delen en willekeurige moslims op te pakken.¹ Onder druk van politici bleek de lokale politie vaak niet bereid te zijn om de meest prominente geweldplegers op te pakken; in hun plaats pakte de politie vaak willekeurige jongeren op, altijd gelijke aantallen moslims en hindoes. Zowel gedurende als na de rellen benaderden VHP- en RSS-aanhangers de politie om de vrijlating van gearresteerde geweldplegers te bepleiten.

Deze pressie op de politie is een belangrijk element van de organisatie achter het geweld. De capaciteit van politici en hun aanhangers om arrestaties te voorkomen, of om mensen vrij te krijgen, overtuigde potentiële geweldplegers dat de risico's van deelname aan de rellen beperkt zou zijn. Tijdens de speeches voorafgaand aan de rellen speelden beloftes van juridische en financiële hulp dan ook een belangrijke rol. Aldus een andere prominente bewoner van Gomitpur.

In die tijd gingen sommige hindoes, BJP-leiders en VHP-leiders, rond in onze *chali*. [Ze zeiden] 'Onze hindoes zijn advocaten, ze kunnen jullie uit de gevangenis krijgen. Ze zullen daar geen kosten voor vragen en totdat jullie uit de gevangenis worden vrijgelaten, zorgen we dat jullie allen te eten krijgen. Elke maand betalen we jullie familie 3000 rupees [ongeveer 60 euro, een klein maand-salaris, WB].'

In de maanden na de rellen zette de VHP inderdaad advocaten in die zeer effectief opereerden, zo blijkt uit geheime opnames die het tijdschrift *Tehelka* maakte van een gesprek met VHP-secretaris en advocaat Dilip Trividi die zich voor de VHP met veel rechtszaken bezighield. De advocaat gaf aan hoe hij zijn invloedrijke contacten gebruikte om mensen vrij te krijgen: 'Ik hoef deze mensen alleen maar te bellen. Wanneer iemand een probleem heeft, dan bellen ze mij. Ik denk dan wie de juiste persoon is [om dit op te lossen, WB] en die breng ik vervolgens op de hoogte. Ja, zo hebben we het voor elkaar gekregen, door uit te vinden wie met wie goede contacten heeft. Godzijdank hebben we zo op alle plekken contacten, anders zagen die rechtszaken er slecht uit,' (*Tehelka*, 3-11-07). Herhaaldelijk ondernamen VHP-leden en BJP-politici pogingen

om de politici, rechters of getuigen onder druk te zetten om veroordelingen te voorkomen.²

Het manipuleren van de rechtsgang was maar een klein gedeelte van de 'hulp' die aanhangers van hindoe-nationalistische organisaties boden. Sommigen distribueerden voedsel aan mensen die door de rellen hun huis niet konden verlaten. Anderen zetten tijdelijke vluchtelingenkampen op en weer anderen waren fulltime bezig in ziekenhuizen om te zorgen dat de gewonden goed behandeld zouden worden. Zij werkten hiervoor samen met verkozen politici, zoals een BJP-aanhanger vertelt: 'Toen Godhra gebeurde was ik van negen uur 's ochtends tot één uur 's nachts in het ziekenhuis. Ik had een pas voor de avondklok. Cocabhai [een gemeenteraadslid] was in het gebied [waar rellen plaatsvonden], en hij belde me steeds over steekpartijen, als iemand gewond was. In die tijd regelde ik de behandeling voor 107 gevallen.' De hulp die tijdens de rellen geboden werd had meestal een communale kleur. De VHP-, RSS- en BJP-werkers richtten hun inspanningen op de getroffen hindoe-bevolking, terwijl Congreswerkers – die vaak de toegang werden ontzegd tot hindoe-woonwijken – zich concentreerden op de moslimbuurten. De ondersteuning die deze organisaties boden, maakten het mogelijk om het geweld langer te laten voortduren; deze hulp hield de moraal hoog en vergrootte de populariteit en geloofwaardigheid van de mensen die betrokken waren bij het aanzetten van het etnisch geweld.

Met deze observaties van bewoners uit Gomtipur heb ik de contouren willen schetsen van een netwerk van mensen die samen de planning, oproep en organisatie van het geweld mogelijk maakten. Deze observaties laten zien dat een relatief hecht netwerk van gemeenteraadsliden, leden van het staatsparlement, MLA-, VHP- en RSS-aanhangers, politieagenten en aanhangers van politieke partijen, het organiseren en plegen van geweld mogelijk hebben gemaakt. De MLA Jitu Vaghela was een centrale figuur die de samenwerking binnen dit netwerk lijkt te hebben gecoördineerd.

De beschrijvingen suggereren bovendien het bestaan van wat Brass (1996: 9; 1997; 2003) een *institutionalized riot system* heeft genoemd. Een groep mensen 'in which known actors specialize in the conversion of incidents between members of different communities into communal riots'. De beschrijvingen ondersteunen Brass' claims over de specialisatie binnen deze netwerken. Onder de verschillende actoren die bijdroegen aan de rellen zijn verschillende *fire tenders*, mensen die geruchten verspreiden en communale spanningen aanwakkeren, te onderscheiden. Terwijl buurtleiders en politici functioneerden als *conversion specialists* die door hun gezaghebbende interpretatie van de gebeurtenissen in Godhra hielpen het geweld te legitimeren. Zo kunnen de *goondas* die door politici werden gerekruteerd ook *riot specialists* of *riot captains* wor-

den genoemd. Net als Brass wil ik benadrukken dat de connecties tussen deze verschillende personen al voor de rellen bestonden.

Maar deze netwerken zijn niet alleen maar *riot systems*. Deze netwerken zijn niet opgezet met het doel om spanningen tussen bevolkingsgroepen te creëren of om geweld te organiseren (vergelijk Brass, 1996: 13). We kunnen het functioneren van deze netwerken tijdens rellen beter begrijpen in het licht van het functioneren van dezelfde netwerken tijdens vrediger tijden. Deze netwerken zijn dan geen *riot systems*, het zijn patronagenetwerken die de interactie tussen staatsinstellingen en burgers mogelijk maken. De connecties tussen *goondas*, politici, lokale *fire-tenders* en de politie zijn niet ontstaan uit een gedeeld belang bij het aanzetten tot geweld. Ze zijn voortgekomen uit de dagelijkse samenwerking die nodig is om een controle over het functioneren van staatsinstellingen te verwerven.

Voor deze relatie tussen Gujarats communale geweld en de dagelijkse bemiddeling van de staat zal ik drie argumenten aanvoeren: (1) de netwerken van actoren betrokken bij het aanzetten en organiseren van geweld zijn niet te onderscheiden van de patronagenetwerken die de interactie tussen staatsinstellingen en burgers mogelijk maken; (2) de capaciteit van lokale leiders om toegang tot staatsdiensten te bieden verschaft hen de noodzakelijke autoriteit om tot geweld aan te zetten; (3) de motieven van verschillende deelnemers aan communaal geweld kunnen begrepen worden in het licht van de positie van deze actoren in de lokale patronagenetwerken.

3. Geweldsnetwerken en de toegang tot de staat

De contacten tussen de partijaanhangers, lokale criminelen, politieagenten en politici die het geweld in Gomtipur mogelijk maakten, zijn niet ontstaan uit een gedeeld belang bij het organiseren en aanzetten tot geweld; hun samenwerking tijdens rellen is het product van de dagelijkse samenwerking tussen deze actoren. Wegens het bemiddelen tussen staatsinstituties en burgers moeten zij dagelijks met elkaar samenwerken. Dit creëert de infrastructuur die, ten tijde van communale spanningen, gebruikt kon worden om wapens te distribueren, mensen te mobiliseren en het ingrijpen van de politie te voorkomen.

De lokale politici die ik volgde in hun dagelijkse routine besteedden bijna al hun tijd aan het helpen van burgers om toegang te krijgen tot overheidsinstellingen. Dat was het meest zichtbaar 's ochtends op de straathoeken van vooral armere buurten. Daar ontvingen politici een niet-aflatende stroom bezoekers die hen kwamen vragen om bepaalde ambtenaren onder druk te zetten. Deze burgers hadden de interventie van politici nodig om een weduwepensioen te regelen, de watervoorzie-

ning te verbeteren, een plek voor hun kinderen op een goede school te regelen, papierwerk in orde te maken, een politiezaak op te lossen en nog veel meer. Lokale politici hebben nauwelijks tijd voor het maken van nieuw overheidsbeleid; de meeste aandacht en tijd besteden ze aan het onder druk zetten van ambtenaren om problemen op te lossen. Deze bemiddelende rol van politici is zo verweven in het dagelijks functioneren van staatsinstellingen dat er sprake is van een *mediated state* (Beren-schot, 2009), waarin zowel overheidsbeleid als ambtelijke procedures ervoor hebben gezorgd dat de interactie tussen burger en overheid voor een groot deel is gemonopoliseerd door politieke actoren.

De afhankelijkheid van burgers van deze politieke bemiddeling structureert de *space of play* (Bourdieu en Wacquant, 1992) van politici die deze afhankelijkheid gebruiken om verkiezingen te winnen en macht te verwerven. In een dergelijk politiek 'veld' wint de politicus moeilijk verkiezingen met slechts mooie beloftes en slimme beleidsvoorstellen. Niet alleen politici ontlenen hun carrière aan het ontwikkelen van controle over de distributie van staatsmiddelen. De afhankelijkheid van burgers van politieke tussenpersonen brengt wijdvertakte en veelzijdige netwerken voort. Op hun beurt ontlenen de tussenpersonen hun lokale status en vaak hun inkomen aan hun capaciteit om verzoeken van burgers door te spelen aan invloedrijke politici en machtige ambtenaren. In buurten als Gomtipur zijn leden van politieke partijen en buurtleiders met politieke connecties in bijna elke straat te vinden. Dankzij deze connecties kunnen deze, soms tegen betaling, allerlei problemen voor hun bureaus oplossen en zo hun reputatie vestigen als goede buurtleider.

Zo zorgt de afhankelijkheid van politieke bemiddeling voor allerlei wederzijdse afhankelijkheden. De buurtleiders hebben politici nodig om lokaal aanzien te verwerven, omdat politici voor hen buurtproblemen kunnen oplossen. Tegelijkertijd hebben politici, vooral ten tijde van verkiezingen, de steun en medewerking van deze lokale tussenpersonen nodig. De lokale competitie om macht en aanzien gaat gepaard met een complexe uitruil van gunsten. Hun capaciteit om problemen voor hun achterban op te lossen hangt samen met de hoeveelheid gunsten die ze in het verleden hebben verleend aan invloedrijke politici en ambtenaren. Door deze invloedrijke leiders te helpen kunnen lokale politici hun toegang tot de overheid versterken. De uitstaande 'rekening' van gunsten en de perceptie die anderen van die 'rekening' hebben is een belangrijk bestanddeel van de status en aanzien van lokale politici en buurtleiders.

Een vergelijkbare uitruil van gunsten vindt plaats tussen politici, lokale criminelen en de politie. Hun samenwerking tijdens de rellen van 2002 kan ook gezien worden als een voortzetting van hun dagelijkse samenwerking tijdens vreedzamer tijden. Lokale alcoholhandelaren, kleine afpersers en eigenaren van gokhallen hebben belangrijke

redenen om goede contacten te onderhouden met politici. Ze hebben bescherming tegen het ingrijpen van de politie nodig. Aangezien politici enige controle over de politie hebben, kunnen lokale criminelen politieke steun aanwenden om te voorkomen dat de politie ingrijpt bij hun min of meer openlijk uitgeoefende illegale activiteiten. Daarnaast betalen alcoholhandelaren en eigenaars van gokhallen *hapta* aan zowel politici als aan de politie een stevig maandelijks of wekelijks bedrag om deze van ingrijpen te weerhouden.

Lokale politici hebben verschillende redenen om lokale *goondas* te helpen bij hun activiteiten. Ten eerste leiden hun illegale activiteiten tot aanzienlijke inkomsten; de *hapta* die deze lokale criminelen betalen dragen bij aan de financiering van de vaak dure verkiezingscampagnes. Daarnaast zijn lokale *goondas* ook nuttig vanwege hun *muscle power*. Politici kunnen deze mensen met een gewelddadig imago inzetten als intimidatiemiddel om zich van de gehoorzaamheid en medewerking van bewoners te verzekeren, bijvoorbeeld om mensen weg te jagen die op grond voor bouwprojecten wonen. Omdat het veel tijd en veel geld kost om een conflict via de rechtbank op te lossen, is het aantrekkelijker om via politici een ‘oplossing’ te vinden met behulp van *muscle power*.

Politieofficieren hebben vergelijkbare redenen om goede contacten met politici te onderhouden. In India oefenen politici veel controle uit over de plaatsing en promoties van ambtenaren. Overheidsambtenaren in India worden regelmatig overgeplaatst – dit wordt het *transfer system* genoemd – en dit geeft politici een zeer effectief instrument om druk uit te oefenen op politieagenten en ambtenaren (De Zwart, 1994; Wade, 1985). De capaciteit van politici om onwillige politieofficieren over te plaatsten naar afgelegen en weinig lucratieve plekken maakt het voor hen moeilijk om de wensen van politici niet in te willigen, zelfs als deze wensen illegaal zijn. Aangezien zelfs leidinggevende politiecommissarissen de steun van politici nodig hebben, kunnen zij hun ondergeschikten niet beschermen tegen politieke inmenging. Zij geven vaak gehoor aan overplaatsingsverzoeken van politici, zodat ook een lokale politie-inspecteur of agent zich gedwongen ziet goede relaties met politici te onderhouden.

Een andere reden voor de vaak innige relaties tussen politici en de politie is dat het onderhouden van relaties geld kan opleveren. Door samen te werken kunnen deze actoren allerlei illegale activiteiten oogluikend toestaan, waar veel geld voor kan worden gevraagd. In de praktijk bieden alle illegale of semi-illegale activiteiten de mogelijkheid om geld te verdienen. Straatverkopers, alcoholverkopers, uitbaters van gokhallen of handelaren die geen belasting willen betalen, betalen allemaal geld aan politici en de handlangers van politici. Dat gebeurt in ruil voor de ‘regulering’ die hun activiteiten mogelijk maken. Het is niet alleen

hebzucht, maar ook noodzaak die politiebeambten motiveert om aan *rent seeking* te doen, want zij hebben vaak flinke sommen geld moeten betalen om hun huidige baan te verkrijgen en die investering moet worden terugverdiend.

De samenwerking tijdens de rellen tussen lokale politici en de activisten van hindoe-nationalistische organisaties, zoals de RSS en de VHP, kan ook gezien worden als een product van het dagelijks functioneren van patronagenetwerken. Deze organisaties zijn in Gujarat zeer succesvol geweest in het verspreiden van antimoslimsentimenten, mede dankzij hun onovertroffen *grassroot*-netwerk gevormd door duizenden aanhangers. Er zijn goede redenen om te beargumenteren dat de populariteit van deze organisaties is toe te schrijven aan de aantrekkelijkheid van de ideeën die zij uitdragen. De hindoe-nationalistische ideologie lijkt een gevoel van trots en zekerheid te bieden in een tijd dat oude sociale verhoudingen en leefstijlen steeds meer onder druk komen te staan (Basu et al., 1993; Blom Hansen, 1999; Jaffrelot, 2005). Maar de populariteit van deze organisaties kan ook worden toegeschreven aan de capaciteit van de netwerken rond deze organisaties om toegang te verschaffen tot de staat. In Ahmedabad zijn organisaties zoals de VHP en de RSS een onlosmakelijk onderdeel van de patronagenetwerken. Dat biedt zulke organisaties een mogelijkheid om aanhang te winnen. Dit is ook in andere steden en dorpen waargenomen (Blom Hansen, 2001; Banerjee, 2000; Simpson 2006). Het succes van organisaties als de VHP, de RSS en de Bajrang Dal hangt zo samen met hun vermogen om banen, vergunningen, elektriciteitsaansluitingen of connecties met de politie te regelen.

De rol die lokale activisten van hindoe-nationalistische organisaties speelden tijdens de rellen moet daarom ook geïnterpreteerd worden in het licht van het functioneren van lokale patronagenetwerken. Deze actoren zijn op elkaar aangewezen, niet alleen omdat ze een gedeeld belang bij communaal geweld hebben, maar ook omdat ze met elkaar moeten samenwerken om controle over de staat te verwerven.

Een tweede argument voor de relatie tussen communaal geweld en het bemiddelde karakter van de staat in Gujarat is dat het dagelijkse functioneren van politici en buurtleiders hen als tussenpersonen de noodzakelijke autoriteit verleent om spanningen te creëren en geweld te legitimeren. De mensen met toegang tot staatsmiddelen kunnen dankzij hun contacten invloedrijke buurtleiders worden. Zo speelde de structuur van lokale patronagenetwerken een belangrijke rol tijdens de mobilisatie van geweld.

4. 'Wie de macht heeft, heeft het woord'

De brand en het daaropvolgende overlijden van 58 mensen in de treinwagon in Godhra kan op verschillende manieren worden geïnterpreteerd. De brand kan een Pakistaans complot zijn geweest, bedoeld om India te destabiliseren; de brand zou het gevolg kunnen zijn van een ruzie tussen passagiers en theeverkopers of de brand zou gewoon veroorzaakt kunnen zijn door een slecht functionerend kookstel in de wagon. Vanwege deze uiteenlopende verklaringen zijn de toespraken van (lokale) leiders een essentieel element in de aanloop tot geweld. Tijdens toespraken en buurtbijeenkomsten kan een incident – zoals de brand in Godhra – een interpretatie krijgen die het uitoefenen van geweld kan helpen legitimeren. De betekenis van een incident moet op een dergelijke manier gemanipuleerd worden dat wij-zij-scheidslijnen worden benadrukt en dat tevens duidelijkheid ontstaat over wie een legitiem doelwit voor vergelding kan zijn. Brass (2003: 33) noemde de mensen die deze taak vervullen *conversion specialists*. Tambiah (1996: 257) beschreef deze aanloopfase naar etnisch geweld als *parochialization*, een 'reproduction of a national issues in diverse local places, where it explodes like a cluster bomb in multiple context-bound ways'.

De belangrijke vraag is hier: naar wie wordt geluisterd? Wiens interpretatie van een dergelijk incident wordt overgenomen, van wie komen de geruchten en roddels die geloofd worden? Waarom lukt het sommigen om hun interpretatie te laten prevaleren, terwijl de argumenten van anderen worden genegeerd? Een antwoord op deze vragen ligt in de structuur van de lokale patronagenetwerken, omdat de autoriteit en invloed van lokale leiders ondersteund wordt door hun capaciteit om medebewoners toegang te verschaffen tot de staat. In een buurt als Gomtipur waar bewoners moeilijk toegang tot staatsinstellingen kunnen verkrijgen zonder de hulp van politieke tussenpersonen, staan invloedrijke tussenpersonen in hoog aanzien. Deze lokale leiders worden beschreven als personen die 'invloed op mensen hebben' (*emne prabhav chhe*) die hen in staat stelt om de meningen en het stemgedrag van hun burenen te beïnvloeden. Het lokale leiderschap is dan ook sterk gepolitiseerd. Er zijn slechts weinig *stanik netas* ('buurtleiders') in een buurt als Gomtipur die niet op de een of andere manier geaffilieerd zijn aan politici. Dit gepolitiseerde karakter van het lokale leiderschap is belangrijk om te begrijpen waarom politici en leiders van hindoe-nationalistische organisaties erin slaagden om mensenmenigten te mobiliseren voor geweld.

Dat succes is echter ook aan andere factoren te wijten. Geweld heeft ook een bepaalde inherente aantrekkelijkheid. Geweld kan immers een manier zijn om gevoelens van frustratie of machteloosheid te ontladen en geweld kan plezier en een gevoel van superioriteit opleveren (vergelijk Nussbaum, 2007; Verkaaik, 2003). Maar dat wil niet zeggen dat

mensen met deze behoeftes altijd even gemakkelijk tot geweld kunnen overgaan (zie Collins, 2008). Deze behoeftes kunnen pas echt uitgeleefd worden als iemand met autoriteit dit gedrag goedkeurt. Dat maakt de structuur van lokaal leiderschap essentieel om te begrijpen hoe communaal geweld zich door een stad of dorp kan verspreiden.

De afhankelijkheid van bewoners in Gomtipur van politici als Jitu Vaghela verschafte hem de geloofwaardigheid en autoriteit om tegenstellingen tussen hindoes en moslims te benadrukken en, uiteindelijk, het geweld te legitimeren. Zijn contacten met de buitenwereld en zijn vlotheid in de omgang met de overheid stelde hem in staat om een cruciale rol te spelen tijdens de rellen. Deze invloed was voor een groot gedeelte gebaseerd op zijn bewezen capaciteit om dagelijkse problemen van bewoners op te lossen. Zoals een Hindi-gezegde luidt: *jiska joor hai, uski baat hai* – wie de macht heeft, heeft het woord.

Bovendien levert deze capaciteit een nuttig netwerk van aanhangers op, aanhangers die gebruikt kunnen worden om geruchten te verspreiden en mensen te mobiliseren. En wie dan toch niet wil luisteren, kan geïntimideerd worden. De goede contacten tussen politici en de politie werken vaak als een afschrikking voor mensen die tijdens de rellen een andere mening zouden willen laten horen. Zoals een informant vertelde: ‘Ik woon in een hindoe-buurt, ok? Dus als ik gewone mensen zeg “doe niet mee aan de rellen,” dan zou ik een groot risico hebben gelopen. Dit keer stonden de regering en de politie aan de kant van de hindoes, dus niemand durfde openlijk te praten.’

5. De voordelen van geweld

Aanzetten tot geweld kan ten slotte ook begrepen worden door te kijken naar hoe dit etnisch geweld allerlei actoren helpt om toegang tot de staat te verwerven of de bestaande band te versterken. De wederzijdse afhankelijkheden tussen *goonda's*, *party workers*, politieagenten en politici zijn relevant om te begrijpen waarom deze mensen een actieve bijdrage konden leveren aan het organiseren en plegen van geweld. Een paar weken na het begin van de gewelddadigheden in Gujarat verschenen in de Indiase media geruchten over een geheime ontmoeting die premier Narendra Modi georganiseerd zou hebben. Een minister getuigde onder voorwaarde van anonimiteit dat tijdens deze bijeenkomst Modi de politie opgedragen zou hebben om mensen ‘hun woede te laten uiten’. De aanwezigen werd opgedragen om activisten van hindoe-nationalistische organisaties niets in de weg te leggen. Een recente undercoverreportage van het weekblad *Tehelka* ondersteunde deze claim (in geheim opgenomen interviews getuigden verschillende deelnemers aan de rellen dat Modi de politie had opgedragen om ‘mee te werken’. ‘De politie stond

vlak voor ons en ze konden alles zien wat er gebeurde. Maar ze hielden hun mond en ogen gesloten. [...] Als ze ons hadden willen stoppen – ze waren met 50 man – dan hadden ze ons kunnen stoppen. [...] We kregen goede steun van de politie, dankzij Narendrabhai [Modi].³ Zulke beweringen sluiten aan bij getuigenissen van slachtoffers die de politie om hulp hadden gevraagd. Die kregen als antwoord ‘Vandaag zijn we van boven bevolen dat jullie niet gered mogen worden’ en ‘Ze hebben 24 uur gekregen om jullie te doden’ (CCT, 2002: 37; HRW, 2002: 5).

Deze gehoorzaamheid van de politie moet begrepen worden in het licht van de dagelijkse interactie tussen politici en de politie om lokale problemen op te lossen en om *hapta* te verdienen met het oogluikend toestaan van illegale activiteiten. Tegelijkertijd hebben politieagenten politici nodig om de goede overplaatsing of een goede promotie te regelen, of om een zogenaamde *punishment posting* te voorkomen. Het is politieagenten er dan ook alles aan gelegen om een goede relatie met lokale politici te behouden, want een ruzie met een invloedrijke politicus kan leiden tot een verlies van inkomsten en een onaangename overplaatsing. Een van de belangrijkste politie-inspecteurs in Gomtipur beschreef de invloed van politici als volgt: ‘In tien tot vijftien procent van de gevallen [van arrestaties] moeten we luisteren naar de wil van politici. Politici bepalen onze *postings* en onze *transfers*, we zijn van hen afhankelijk. Dus moeten we naar hun wensen luisteren. Soms doet me dit verdriet, als we iets niet kunnen doen wat rechtvaardig zou zijn.’

De controle van politici over de carrièreperspectieven van politieambten ontmoedigt hen om in te grijpen tijdens rellen, terwijl medewerking met politici zich kan vertalen in betere posities en meer inkomen. De transfers en promoties van de politie tijdens en na de rellen illustreren dit. Over het algemeen zijn de politie-inspecteurs die het geweld ondersteunden achteraf gepromoveerd, terwijl een groot aantal van de moedige politiefunctionarissen die poogden het geweld te stoppen zijn overgeplaatst naar banen die worden gezien als *punishment postings*.⁴

Deze politieke pressie op de politie illustreert de relatie tussen Gujars communaal geweld en de controle die politici uitoefenen over het dagelijks functioneren van staatsinstellingen. In de situatie waar gewone burgers zich wenden tot politici om toegang te krijgen tot de staat hebben zij een direct belang bij het controleren van de transfers van overheidsfunctionarissen, omdat hun politieke carrière afhangt van hun vermogen om het functioneren van deze functionarissen te beïnvloeden. Hun inmenging in het dagelijks functioneren van de politie heeft het politiekorps niet alleen gepolitiseerd, maar ook het vermogen van individuele politieagenten om de wet te handhaven ondermijnd. Het gevolg is dat de politie niet in staat en niet bereid is om het aanzetten tot geweld te stoppen.

De rol die lokale partijleden en aanhangers van hindoe-nationalistische organisaties zoals de RSS en de VHP speelden tijdens de rellen, kan op een vergelijkbare manier worden geïnterpreteerd. De promotie van een partijlid binnen de organisatie hangt niet alleen af van de hoeveelheid werk die hij of zij verzet heeft, maar ook van de steun van invloedrijke politieke leiders. In dit licht gaat de uitruil van gunsten die plaatsvindt tijdens 'normale' tijden gewoon door tijdens rellen. De praktische bijdrage van lokale 'werkers' aan het geweld, zoals het verspreiden van wapens, het regelen van trucks om mensen te vervoeren, het mobiliseren van mensen, het uitdelen van voedselhulp en dergelijke helpt hen om hun relatie met invloedrijke leiders te versterken. Met hun activiteiten tijdens rellen kunnen hindoe-nationalistische aanhangers en partijleden zich verzekeren van de steun van belangrijke politici.

Hiermee wil ik niet suggereren dat deze lokale activisten alleen maar deelnamen aan het geweld om hun leiders te plezieren. Velen van hen zullen echt overtuigd zijn geweest dat moslims een dergelijk gruwelijke behandeling verdienden. Sommigen zullen hebben genoten van de spanning en intensiteit van de rellen, anderen zullen ook hebben gehandeld uit een diepgewortelde angst voor moslims. Maar tegelijkertijd zouden politici en leiders van hindoe-nationalistische organisaties niet hebben kunnen rekenen op de medewerking van lokale netwerken van sympathisanten als zij hun aanhang niet zouden kunnen helpen met toegang tot staatsmiddelen. Deze organisaties en leiders kunnen rekenen op de loyaliteit van grote groepen aanhangers, niet alleen vanwege de populariteit van hun ideologie, maar ook vanwege hun vermogen om hun aanhangers met status en macht te belonen.

Ook de samenwerking tussen lokale criminelen en politici tijdens de rellen kan op een dergelijke manier geïnterpreteerd worden. Omdat *goondas* de steun van politici nodig hebben om hun activiteiten gaande te houden, kunnen zij niet eenvoudigweg de verzoeken van politici tijdens rellen naast zich neerleggen. Als hij echter de mensenmenigten aanvoert tijdens de plundering en brandschatting, dan kan hij de steun verwerven van de mensen die hij nodig heeft om zijn winstgevende activiteiten voort te zetten. In de woorden van een informant: 'tijdens rellen worden zij [*goondas*] leiders. Als ze niet meedoen, dan verpesten ze hun imago.' In normale tijden zijn deze mensen betrokken bij *dadagiri* ['illegale activiteiten']. Dus een *goonda* denkt dat, als hij geen leiderschap op zich neemt tijdens de rellen, dat hem dat schade zal berokkenen in normale tijden. Mensen zullen zeggen [als hij wel meedoet aan de rellen] 'Jij hebt ons geholpen, dus nu kan je doorgaan met je *dadagiri*.' Zo is communaal geweld eigenlijk het onderhouden van relaties en biedt deelname van *goondas* aan de rellen hen de mogelijkheid om belangrijke contacten en bronnen van inkomen zeker te stellen.

6. Conclusie

In het voorgaande heb ik het geweld tussen hindoes en moslims dat in 2002 plaatsvond in verband gebracht met manier waarop politici en hun aanhangers bemiddelen tussen burgers en staat. De afhankelijkheid van burgers van deze bemiddeling ligt aan de basis van de capaciteit van lokale (politieke) actoren om tot geweld op te roepen. Op deze manier kan Gujarats communale geweld gezien worden als een product van de manier waarop de staat in Gujarat is ingebed in de maatschappij. De lokale netwerken die het geweld mogelijk hebben gemaakt zijn het gevolg van de moeilijkheden die gewone burgers ondervinden om toegang te verkrijgen tot de staat. De netwerken van actoren die het geweld organiseren en plegen overlappen grotendeels met de patronagenetwerken die burgers gebruiken om toegang te verkrijgen tot die staat. Het dagelijkse functioneren van deze patronagenetwerken geeft vorm aan de mobilisering die plaatsvond tijdens rellen waarbij de positie van deze actoren in de patronagenetwerken veel verklaart. Etnisch geweld is een instrument in de competitie om controle over de staatsmiddelen te verkrijgen. Het plegen van communaal geweld komt neer op het onderhouden en bevestigen van dergelijke belangrijke relaties.

127

Noten

- 1 Deze beschrijving van het geweld in Gomtipur is gebaseerd op interviews, op transcripties van aangiftes gedaan bij de politie (zgn. FIR's) en rapporten van onderzoekscommissies (Communalism Combat (CC) 2002 (39)), Concerned Citizens Tribunal (CCT) 2002 (52-61), HRW 2002 (25-26).
- 2 Voor bespreking van hoe getuigen zijn gemanipuleerd en geïntimideerd, zie HRW 2003. Amnesty International (2003) heeft gedocumenteerd hoe de rechtspraak in Gujarat vaak bevooroordeeld is tegen moslims.
- 3 'Their Eyes and Mouth were shut', *Tehelka* 3-11-2007.
- 4 Voor een overzicht van de politiefunctionarissen die beloond en gestraft werden met promoties en demoties na de rellen, zie CC, 2002 (194-200); CCT; 2002 (90-91); 'Carrot & Stick', *Tehelka* 12-03-2005 en 'CM 'punishes' officers who didn't toe line, rewards others', *Times of India* 25-3-2002.

Literatuur

- Amnesty International (2003). *Abuse of the Law in Gujarat (Muslims detained illegally in Ahmedabad)*. <http://web.amnesty.org/library/Index/ENGASA200292003> (accessed 03-08-07).
- Banerjee, S. (2000). *Warriors in Politics. Hindu Nationalism, Violence, and the Shiv Sena in India*. Boulder: Westview Press.
- Basu, T., P. Datta, S. Sarkar, T. Sarkar en S. Sen (1993). *Khaki Shorts and Saffron Flags. A critique of the Hindu Right*. New Delhi: Orient Longman.
- Berenschot, W. (n.d.). *Local Politics and the Everyday Mediation of the State in India*. Amsterdam: unpublished manuscript.

- Berenschot, W. (2009). *Riot Politics. Communal Violence and State-Society Mediation in Gujarat, India*. Amsterdam: Proefschrift Universiteit van Amsterdam.
- Blom Hansen, T. (1999). *The saffron wave, democracy and Hindu-nationalism in modern India*. Princeton: Princeton University Press.
- Blom Hansen, T. (2001). *Wages of Violence. Naming and Identity in Postcolonial Bombay*. Princeton: Princeton University Press.
- Blom Hansen, T. (2005). Sovereigns Beyond the State. On Legality and Public Authority in India. In R. Kaur (ed.), *Religion, Violence and Political Mobilisation in south Asia*. New Delhi: Sage Publications.
- Bourdieu, P. (1991). Political Representation. Elements for a Theory of the Political Field. In *Language and Symbolic Power*. Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, P. (1999). Rethinking the State. Genesis and Structure of the Bureaucratic Field. In G. Steinmetz (ed.), *State/Culture. State-formation after the Cultural Turn*. New York: Cornell University Press.
- Bourdieu, P. en L.J.D. Wacquant (1992). *An Invitation to Reflexive Sociology*. Chicago: Polity Press.
- Brass, P. (1996). *Riots and Pogroms*. London: Macmillan Press.
- Brass, P. (1997). *Theft of an Idol. Text and Context in the Representation of Collective Violence*. Princeton: Princeton University Press.
- Brass, P. (2003). *The Production of Hindu-Muslim violence in contemporary India*. Washington: University of Washington Press.
- Chandra, K. (2004). *Why Ethnic Parties Succeed? Patronage and Ethnic Head Counts in India*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Collins, R. (2008). *Violence. A micro-sociological Theory*. Princeton: Princeton University Press.
- Concerned Citizens Tribunal (CCT) (2002). *Crime against humanity, Vol. 1 and 2*. Mumbai: Citizens for Justice and Peace.
- Engineer, A.A. (1989). *Communalism and Communal Violence in India*. New Delhi: Ajanta Publications.
- Engineer, A.A. (1995). *Lifting the Veil. Communal Violence and Communal Harmony in Contemporary India*. Hyderabad: Sangam Books.
- Fuller, C.J. en J. Harris (2001). For an Anthropology of the Modern Indian State. In C.J. Fuller en V. Béné, *The Everyday State & Society in Modern India*. London: Hurst & Co.
- Gupta, A. (1995). Blurred boundaries, the discourse of corruption, the culture of politics, and the imagined state. *American Ethnologist*, 22, 375-402.
- Harriss-White, B. (2003). *India Working. Essays on Society and Economy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Horowitz, D. (1985). *Ethnic groups in conflict*. Berkeley: University of California Press.
- Horowitz, D. (2002). *The deadly ethnic Riot*. New Delhi: Oxford University Press.

- Human Rights Watch (2002). 'We have no orders to save you'. *State Complicity and Participation in Communal Violence in Gujarat*. www.hrw.org (accessed 31-07-07).
- Human Rights Watch (2003). *Compounding Injustice. The Government's Failure to Redress Massacres in Gujarat*. www.hrw.org (accessed 3-8-07).
- Jaffrelot, C. (2003). Communal Riots in Gujarat. The State at Risk. *Heidelberg Papers in South Asian and Comparative Politics*, Vol. 17.
- Jaffrelot, C. (2005). *The Sangh Parivar (a Reader)*. New Delhi: Oxford University Press.
- Migdal, J. (2001). *State in Society. Studying how states and societies transform and constitute one another*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Nussbaum, M. (2007). *The Clash within Democracy. Religious Violence, and India's Future*. Cambridge: Belknap Press.
- People's Union for Democratic Rights (PUDR). (2002). *Maaro! Kaapo! Baalo*. New Delhi: *State, society and Communalism in Gujarat*.
- Roniger, L. (1994). The comparative Study of clientelism and the Changing Nature of Civil society in the Contemporary World. In L. Roniger en A. Günes-Ayata, *Democracy, Clientelism, and Civil Society*. Boulder: Lynne Rienner Publishers.
- Setalvad, T. en J. Anand (2002). *Genocide Gujarat 2002*. Mumbai: Communalism Combat (CC).
- Scott, J. (1972). Patron-client Politics and Political change in Southeast Asia. *The American Political Science Review*, 66, 91-113.
- Simpson, E. (2006). The State of Gujarat and the Men without Souls. *Critique of Anthropology*, 26, 3, 331-348.
- Sundar, N. (2002). A Licence to Kill. Patterns of Violence in Gujarat. In S. Varadarajan, *Gujarat, the Making of a Tragedy*. New Delhi: Penguin Books.
- Tambiah, S. (1996). *Leveling crowds. Ethnonationalist conflicts and collective violence in South Asia*. Berkeley: University of California Press.
- Varadarajan, S. (2002). *Gujarat, the Making of a Tragedy*. New Delhi: Penguin Books.
- Varshney, A. (2002). *Ethnic Conflict and Civic Life. Hindus and Muslims in India*. New Haven & London: Yale University Press.
- Verkaaik, O. (2003). Fun and violence. Ethnocide and the effervescence of collective aggression. *Social Anthropology*, 11, 1, 3-22.
- Wade, R. (1985). The Market for Public Office. Why the Indian State is not better at Development. *World Development*, 13, 4, 467-497.
- Wilkinson, S.L. (2004). *Votes and violence: electoral competition and ethnic riots in India*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Women's Panel (2002). How has the Gujarat Massacre affected Minority Women? The Survivors Speak. <http://cac.ektaonline.org/resources/reports/womensreport.htm> (accessed 31-07-07).

Zwart, F. de (1994). *The Bureaucratic Merry-go-round*. Amsterdam: Amsterdam University Press.